

Філософія

УДК 130.2:001.8:004.8

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177>

**Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб'єкта і нова
онтологія пізнання**

Варипасєв Олексій Михайлович,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-0541-9102>

Прийнято: 13.05.2025 | Опубліковано: 27.05.2025

***Анотація.** Метою статті є філософсько-методологічний аналіз феномену штучного інтелекту в контексті трансформацій сучасного наукового пізнання, зокрема зміни уявлень про суб'єкта, природу істини, знання та онтологію цифрової реальності. У статті досліджено, як алгоритмізація мислення, автоматизація аналітичних процесів і поширення гібридних когнітивних систем впливають на філософські уявлення про суб'єктивність, раціональність і межі наукового знання. Для досягнення поставленої мети використано антропологічний та аналітичний підходи. Проведено критичний аналіз сучасних концепцій, що пояснюють зміну когнітивного статусу суб'єкта в умовах цифрової симуляції та функціонального заміщення мислення. У результатах дослідження показано, що сучасний штучний інтелект не є повноцінним суб'єктом пізнання, а виконує роль симулятора мислення, який імітує аналітичні функції без*

внутрішньої інтенціональності, волі та уяви. Аргументовано, що цифрова реальність формується як нова онтологічна сфера, де знання постає як результат взаємодії інформаційних структур, а не лише відображення фізичного світу. Результати дослідження сприяють формуванню етичних і методологічних рамок для інтеграції ШІ у наукову та суспільну практику. У висновках обґрунтовано необхідність оновлення методологічної бази філософії науки, яка має інтегрувати гуманітарний аналіз цифрових технологій і сприяти формуванню критичного дискурсу щодо меж делегування інтелекту машинним системам. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою онтологічних моделей гібридного пізнання, аналізом когнітивної симбіотики людини та штучного інтелекту і переосмисленням наукового методу в умовах автоматизованої генерації знань.

Ключові слова: цифрова реальність, симуляція мислення, когнітивна взаємодія, гібридне знання, онтологічна структура, інформаційні агенти, межі алгоритмізації.

Philosophy of Science and Artificial Intelligence: The Deconstruction of the Subject and a New Ontology of Cognition

Olexii Varypaiev,

PhD in Philosophy, Associate professor, associate professor UNESCO Chair
“Philosophy of Human Communication” and social and humanitarian disciplines

State Biotechnological University, Kharkiv, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0003-0541-9102>

Abstract. *This article offers a philosophical and methodological analysis of the phenomenon of artificial intelligence within the context of transformations in*

contemporary scientific knowledge. Particular attention is given to the changing conceptions of the subject, the nature of truth, the structure of knowledge, and the ontology of digital reality. The study explores how the algorithmization of thought, the automation of analytical processes, and the expansion of hybrid cognitive systems are influencing philosophical perspectives on subjectivity, rationality, and the limits of scientific understanding. To address these issues, the article employs both anthropological and analytical approaches. A critical examination is conducted of current theoretical frameworks that interpret the shifting cognitive status of the subject in conditions shaped by digital simulation and the functional substitution of human thinking. The analysis further suggests that digital reality is emerging as a distinct ontological domain, in which knowledge arises through the interaction of informational structures rather than through direct representation of the physical world. Consequently, there is a pressing need to revise the methodological foundations of the philosophy of science. This revision should incorporate a humanistic critique of digital technologies and promote critical reflection on the boundaries of delegating intelligence to machine-based systems. Future research should focus on the development of ontological models of hybrid cognition, the exploration of cognitive symbiosis between humans and artificial intelligence, and the re-evaluation of the scientific method in the context of automated knowledge generation.

Keywords: *digital reality, thinking simulation, cognitive interaction, hybrid knowledge, ontological structure, informational agents, limits of algorithmization.*

Постановка проблеми. У ХХІ столітті взаємодія філософії науки та штучного інтелекту набуває особливої теоретичної значущості, зумовленої не лише технологічним поступом, а й фундаментальними трансформаціями епістемологічних та онтологічних засад наукового пізнання. Штучний інтелект постає не просто як інструмент автоматизації когнітивних процесів, а як

фактор зміни самої структури реальності. У сучасному дискурсі він дедалі частіше розглядається як філософський виклик традиційним уявленням про знання, істину та суб'єкта.

Ідея створення штучного інтелекту має глибоке історико-філософське підґрунтя, що сягає античних уявлень про механічні форми розуму, уособлені, наприклад, в міфі про бронзового гіганта Талоса, створеного Гефестом, який охороняв Крит і діяв як механічний воїн із вбудованими програмованими функціями. Сучасні технологічні реалізації лише актуалізують ці архетипи в цифровому вимірі. У концептуальних побудовах віртуального реалізму цифрові об'єкти не зводяться до символічних репрезентацій, а розглядаються як онтологічно значущі елементи досвіду, здатні продукувати каузальні ефекти, подібні до фізичних. Отже, цифрова реальність набуває статусу самостійної онтологічної сфери, в якій поняття істини, пізнання та суб'єкта піддаються концептуальній ревізії. Водночас зростає загроза втрати інтелектуальної автономії, зниження здатності до саморефлексії та уявлення неможливого. Актуалізується філософське розрізнення між інтелектом як здатністю до обчислення і мисленням як вольовим і творчим актом, що включає сумнів, уяву та самопереосмислення. ІІІ не володіє якостями суб'єкта в гуманітарному сенсі, зокрема інтенціональністю, афективністю, самосвідомістю, що визначають людське мислення.

Таким чином, розвиток штучного інтелекту ініціює потребу в оновленні філософсько-методологічної бази науки, спроможності інтерпретувати нові когнітивні конфігурації, які виникають на перетині людини й алгоритмічної системи. Постає завдання розробки нової онтології пізнання, в межах якої суб'єкт більше не мислиться як автономна єдність, а постає елементом гібридної епістемологічної структури, співзалежної з цифровим середовищем.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі поєднання деконструкції суб'єкта з формуванням цифрової онтології пізнання в межах філософії науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про глибоку трансформацію філософії науки під впливом розвитку штучного інтелекту (ШІ). Одним із ключових векторів є переосмислення епістемологічних і онтологічних засад знання. Поглиблюється криза класичних моделей раціональності, які виявляються неефективними в умовах автоматизації мислення та цифрової симуляції, що породжує запит на нові гнучкі епістемологічні стратегії, здатні враховувати контекстуальність і адаптивність мислення.

У рамках такого підходу особливої актуальності набувають дослідження, які аналізують здатність ШІ виступати повноцінним агентом пізнання. Зокрема, Л. Вервоорт, Г. Шевлін, А. Мельніков і А. Алоджантс аналізують обмеження індуктивістських моделей у штучному інтелекті та пропонують перейти від підходів «data-driven AI» до «theory-driven AI», що відкриває шлях до нової структури наукового пізнання [1]. Подібну думку висловлюють Т. Велтговен і Е. Маркус, які доводять, що ШІ не створює пояснень, а лише обробляє дані, що унеможливорює генерацію автентичного знання [2].

Питання відповідності між цифровими результатами й онтологічними реаліями аналізує С. Родрігес. Він акцентує на тому, що ШІ спричиняє розрив між передбачуваністю та зрозумілістю наукових моделей, підкреслюючи незамінну роль інтуїції та творчості у процесі пізнання [3]. Аналогічно, Р. Мільєр вказує, що сучасні глибокі нейронні мережі здатні виконувати функції, наближені до людського мислення, зокрема міркування та аналогії, однак позбавлені інтенціональності, що ставить під сумнів їхній суб'єктний статус [4, р. 5]. У цьому контексті важливим є й концепт концептуального реалізму, запропонований Д. Чалмерсом, який трактує істину як відповідність не фізичному факту, а структурі досвіду. Це дозволяє розглядати цифрові об'єкти як носії онтологічної значущості, що важливо для філософії науки в добу симулятивних середовищ [5].

Проблему впливу ІІІ на соціальні цінності, зокрема автономію, справедливість і приватність, аналізують Д. Саймон, Г. Рідер і П. Бранфорд. Вони наголошують на потребі міждисциплінарного підходу, що враховує соціотехнічний вимір знання [6]. Окрему увагу приділено етичним викликам. Я. Орел, Ю. Ходикіна, Т. Чернова вказують на ризики упередженості, порушення приватності та втрати моральної відповідальності в освітньому контексті, що вимагає формування нової ІІІ-грамотності [7]. Стаття К. Тапулліма-Морі, О. Мамані-Беніто, Х. Турпо-Чапарро, Л. Олівас-Угарте, Р. Карранса-Естебан підкреслює необхідність підготовки викладачів до використання ІІІ, а також потенційні етичні проблеми, такі як порушення моральних принципів чи нерівний доступ до технологій [8].

А. Фортеза-Мартінес і Н. Алонсо-Лопес аналізують ІІІ у зв'язку з пост-і трансгуманізмом, розглядаючи його як чинник деконструкції людської інтелектуальності [9, р. 2]. О. Добровольська і В. Штанько підкреслюють, що попри технічний прогрес, ІІІ не здатен до саморефлексії та творчості, тому розвиток у сфері інтелектуальних систем має інструментальний характер і демонструє лише імітацію когнітивної діяльності [10, с. 13-16].

Значний внесок у розуміння філософського виміру ІІІ зроблено у статті М. Кренн, Р. Полліче, С. Го, М. Алдеггі, А. Серверо-Л'єрта, П. Фрідеріх, Г. Гомес Пардо, Ф. Гезе, А. Джініч, А. Нігам, Ц. Яо, А. Аспуру-Гузик. Вони доводять, що ІІІ може слугувати засобом досягнення концептуального розуміння, а не лише інструментом прогнозування чи відкриття фактів [11]. Цей підхід перегукується з висновками М. Граймс, Г. фон Крог, Ш. Фойєрігель, Ф. Рінк, М. Грубер, які показують, що генеративний ІІІ впливає на всі етапи наукової діяльності від синтезу знань до їх трансляції, водночас породжуючи ризики «галюцинацій» і «дослідницьких фальшивок» [12]. Окрему увагу слід звернути на циклічність розвитку ІІІ, що її окреслює П. Грумпос. Він вказує

на повторюваність фаз гіперентузіазму і розчарувань, що вимагає критичного аналізу меж застосування ІІІ в пізнавальній сфері [13, с. 178–179].

Таким чином, сучасна наукова думка демонструє глибоке концептуальне зрушення в епістемології науки, обумовлене цифровою трансформацією. У фокусі уваги перебуває не лише технічна функціональність ІІІ, а й філософська ревізія понять суб'єктності, істини та пізнання в умовах симулятивного середовища. Теоретичні напрацювання попередніх досліджень сформували підґрунтя для постановки дослідницького питання цієї статті, чи можлива концептуальна ревізія понять суб'єктності, знання й істини у взаємодії людини та алгоритмічних систем. Вирішального значення набуває міждисциплінарний підхід, що поєднує філософсько-гуманітарну рефлексію з аналізом технонаукових процесів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У філософському осмисленні штучного інтелекту, попри зростаючу кількість досліджень, зберігається низка принципових лакун, що потребують подальшої аналітичної розробки. Насамперед ідеться про деконструкцію класичного уявлення про суб'єкта пізнання, оскільки сучасні ІІІ-системи дедалі активніше беруть участь у процесах генерації, структурування й інтерпретації знання. Такі системи імітують інтелектуальну діяльність, однак залишаються позбавленими саморефлексії, цілепокладання та внутрішньої мовленнєвої інтенції як ключових чинників суб'єктності в гуманітарному розумінні, що актуалізує потребу у формулюванні нових філософських критеріїв суб'єктного статусу в умовах когнітивної симбіотики.

Окремою невирішеною проблемою є онтологічна природа знання, що продукується в симулятивному середовищі, яке не спирається на емпіричну реальність, але може мати наслідки, подібні до ефектів від фізичних дій. Потребує уточнення і статус істини в цифровій онтології, де ключову роль відіграють інформаційні структури, а не референтні об'єкти. Недостатньо

осмисленою залишається також межа між алгоритмізацією мислення та редукцією раціональності, що може призводити до ерозії складних когнітивних структур і втрати самостійного мислення. Отже, на перетині філософії науки та штучного інтелекту досі зберігається концептуальний вакуум у питаннях суб'єктності, авторства, істинності й відповідальності в умовах постлюдського знання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є філософсько-методологічне осмислення впливу штучного інтелекту на трансформацію уявлень про суб'єкта пізнання, природу істини, структуру наукового знання та цифрову онтологію в межах сучасної філософії науки. Особливу теоретичну новизну становить поєднання критики імітаційного характеру ШІ з формулюванням нових критеріїв суб'єктності в цифрову добу. Практична значущість роботи полягає в можливості застосування її висновків у галузі філософії освіти, етики науки й регулювання цифрових технологій.

Відповідно до мети сформульовано такі завдання: 1) проаналізувати, як алгоритмізація мислення, автоматизація когнітивних процесів і поширення гібридних систем змінюють філософські уявлення про суб'єктність та раціональність; 2) виявити методологічні виклики, які постають перед філософією науки у зв'язку з делегуванням інтелектуальних функцій машинним агентам; 3) обґрунтувати необхідність оновлення філософських критеріїв істини, авторства й відповідальності в умовах когнітивної симбіотики; 4) запропонувати концептуальні підходи до формування нової онтології пізнання, релевантної умовам цифрової реальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах дослідження застосовується філософсько-антропологічний підхід до аналізу цифрової суб'єктності, зокрема концепт Homo Digitalis як онтологічної системи “людина – гаджет”, що дозволяє інтерпретувати зміну пізнавальної діяльності як

трансформацію статусу суб'єкта в умовах цифрової онтології [14, с. 16–17]. Окрім того, використано феноменологічний і герменевтичний методи для аналізу смислових структур цифрової суб'єктності, їхніх епістемологічних та онтологічних засад.

У сучасному філософському дискурсі увага дедалі більше зосереджується не на «сильному» ШІ, а на осмисленні його “слабких” форм, орієнтованих на виконання спеціалізованих функцій. Попри технічні досягнення в галузі перекладу, розпізнавання образів і генерації мовлення, наприклад, у таких системах, як GPT-4 чи DALL-E, які ефективно імітують людські когнітивні функції, залишається відкритим питання самосвідомості, інтенціональності та моральної відповідальності. Така диспропорція між інженерним прогресом і філософською рефлексією спричиняє фрагментацію знання, у межах якої наука дедалі частіше продукує вузькі моделі без онтологічного підґрунтя.

З точки зору визначеного методологічного підходу заслуговує на увагу інформаційна модель свідомості К. Сейра, згідно з якою інформація розглядається як універсальна метафізична основа фізичної й ментальної реальності. Відкидаючи обмеження матеріалізму та дуалізму, К. Сейр пропонує нейтральний монізм, у межах якого інформаційні патерни мозку відображають об'єктивні структури зовнішнього світу. Концепт «інформаційного ізоморфізму» дає змогу уникнути дихотомії між ментальним і фізичним без втрати пояснювального потенціалу [15, с. 220–223].

Сучасний розвиток ШІ вимагає міждисциплінарного осмислення, оскільки він виходить за межі технічного інструментарію й формує нову інфраструктуру повсякденності, змінюючи соціальну взаємодію, способи пізнання і прийняття рішень. У цій площині філософія науки має відігравати роль методологічного коректора, здатного виявляти критичні зони технологічного розвитку. Окремі дослідники акцентують, що ключовою

загрозою ШІ є не його технічна складність, а суспільна готовність приймати алгоритмічні моделі як еквіваленти людського мислення. Алгоритми оперують попередньо закладеними знаннями без досвіду й саморефлексії, однак часто сприймаються як джерело завершеного знання, що породжує ілюзію когнітивної самодостатності ШІ [16, с. 10–11].

Аналіз штучного інтелекту потребує виходу за межі інженерного функціоналізму та включення екзистенційного й культурного виміру. Інтеграція інтелектуальних систем у соціальну дійсність змінює уявлення про людську ідентичність як відкрити, змінну конструкцію, що формується в умовах техноантропології. Такий підхід вимагає залучення до аналізу концептів самості, тілесності та межі між природним і штучним [17, с. 210].

Штучний інтелект дедалі більше виконує функції, які традиційно вважались винятково людськими, включаючи обробку даних і моделювання емоційної взаємодії. Відбувається трансформація уявлень про суб'єкта як автономного носія смислу. Під впливом алгоритмізації мислення постає необхідність нової онтології пізнання, у межах якої суб'єкт мислиться як гібридна конструкція, розміщена між людиною та машиною [18, с. 13].

Цифрова реальність набуває онтологічного статусу, виходячи за межі уявлення про інтерфейс як умовну репрезентацію. Так, наприклад, у концепції віртуального дигіталізму Д. Чалмерса цифрові об'єкти розглядаються як справжні, оскільки вони існують у формі стабільних інформаційних структур, мають каузальну ефективність у досвіді користувача, а віртуальний досвід та симулятивні середовища здатні бути онтологічно автентичними, еквівалентними фізичній реальності як за змістом, так і за дією [5].

Початкове осмислення штучного інтелекту здійснювалося як міждисциплінарний виклик, що поєднував технічне моделювання когнітивних процесів з філософським аналізом природи мислення. Значущим етапом стало формулювання функціонального підходу до інтелекту в працях А. Тюрінга

(1950), де порушувалося питання можливості мислення машини. У 1956 році в межах Дартмутської конференції було запроваджено термін «artificial intelligence», а її учасники задекларували створення автономних систем, здатних до розв’язання задач. У 1960–1970-х роках домінувала символічна парадигма, яка трактувала мислення як операції над знаковими структурами. Із 1980-х років, унаслідок розвитку нейронаук і зростання обчислювальних потужностей, центр уваги змістився до моделей, натхнених біологічними принципами. З 2012 року почалася фаза глибокого навчання, яка відкрила можливості контекстної адаптації, самонавчання та самооптимізації систем. Внаслідок такої еволюції відбулася зміна уявлення про інтелект як про динамічний процес, що вимагає оновленого філософського осмислення понять раціональності, суб’єктивності та волі.

Філософія науки історично формувала моделі наукового пізнання від античної натурфілософії до постпозитивізму. У Новий час Р. Декарт і Г. Лейбніц сформували ідеї математичного раціоналізму, а К. Шеннон і Н. Вінер у XX столітті заклали основи кібернетики й теорії інформації. Була сформована концепція цифрової фізики, у межах якої Всесвіт постає як обчислювальна структура, а наукове пізнання стає алгоритмізованим процесом, що доповнює класичну наукову раціональність.

Е. Фредкін у «Digital Philosophy» (1982) сформулював цифрову фізику, де інформація є основою буття. Д. Серль в експерименті «Китайська кімната» (1980) поставив під сумнів здатність машин до розуміння, вказуючи на незведеність свідомості до обчислень. Замість лінійного накопичення знання дедалі більшого значення набуває нелінійна, адаптивна логіка, що відображає інтеграцію людського мислення з алгоритмічними процесами [19, с. 67].

Розвиток філософії науки відображає еволюцію людського розуму як чинника епістемології та цивілізаційної орієнтації. Наукова духовність змінюється разом з історичним контекстом, вимагаючи нових форм

філософської рефлексії [20, с. 64]. Філософія ІІІ виходить за межі технічної історіографії, зачіпаючи уявлення про природу розуму. Від тесту Тюрінга до сучасних статистичних моделей триває дискусія про межу між імітацією мислення та свідомістю. Еволюція ІІІ, від символічних до евристичних підходів, супроводжується недостатньою рефлексією щодо змін антропологічного статусу людини як істоти, здатної осмислювати мислення [21, с. 10]. Історія розвитку ІІІ демонструє перехід від символічних моделей до нейромереж, здатних до самонавчання, адаптації та обробки інформації в умовах невизначеності. Відбувається зміна уявлень про інтелект, від механічних операцій до пластичної структури, здатної до еволюції [22, с. 4].

Технологічна складність ІІІ супроводжується трансформацією епістемологічних та онтологічних уявлень, зокрема щодо меж пізнання, ролі суб'єкта та делегування когнітивної автономії. У сучасних умовах ІІІ виходить за межі інструментальності, формується новий тип інтелектуальної присутності, який виражений когнітивною взаємодією людини й машини. Сучасні системи моделюють афективні стани, емпатію та інтуїцію, що веде до гібридних форм інтелекту, де стирається межа між користувачем і системою. Автономність ІІІ спричиняє переосмислення понять знання, істини та суб'єкта, порушуючи межі класичної епістемології. Алгоритмізація знання підсилює симулятивну редукцію мислення в межах цифрової реальності. Філософія науки покликана зберегти самосвідомість та відповідальність в умовах цифрової симуляції [23, с. 4]. Алгоритмічні системи можуть витіснити індивідуальний досвід, спрощуючи пізнавальну активність [24, с. 26].

Здатність ІІІ структурувати контексти інтерпретації знання викликає потребу в нових моделях суб'єкта пізнання [25, с. 73]. Адаптивні когнітивні роботи актуалізують питання моральної та юридичної відповідальності, вимагаючи етичних стандартів, заснованих на принципах гідності, безпеки й справедливості [26, с. 15]. Оцінка соціального виміру ІІІ потребує не лише

ідентифікації ризиків, а й етичного та правового регулювання. Принципи «Responsible Research and Innovation» (RRI) відіграють ключову роль, орієнтуючи розвиток технологій на участь суспільства у прийнятті рішень [27, с. 34 –35]. Біофілософський підхід відкриває нову перспективу, у межах якої інтелект розглядається як функція, що може реалізовуватись у різних носіях. Така теоретична модель дозволяє подолати дихотомію між «природним» і «штучним», сформувати цілісну онтологію інтелекту.

Узагальнюючи основні філософсько-методологічні виклики, пов'язані з інтеграцією штучного інтелекту в наукове пізнання, доцільно подати порівняльну характеристику ключових категоріальних змін.

Таблиця 1

Концептуальні трансформації філософських засад пізнання в контексті
цифрової взаємодії людини та штучного інтелекту

Філософський вимір	Авторська концептуалізація (результати дослідження)	Домінуючі підходи в сучасній науковій літературі	Новизна і теоретичний внесок дослідження
Суб'єкт пізнання	Штучний інтелект не володіє інтенціональністю, цілепокладанням, символічною уявою, не є суб'єктом у гуманітарному сенсі	Імітаційний підхід: ІІІ виконує функції пізнання без самосвідомості та вольової детермінації	Введення концепту когнітивної симбіотики, в межах якої суб'єктність розглядається як реляційна характеристика у зв'язку з цифровим агентом
Концепт істини	Істина постає як структурна відповідність у цифровому середовищі, сформована інформаційними зв'язками	Цифровий реалізм: істина трактується як відповідність досвіду у віртуальному просторі	Розробка ідеї цифрової онтології, у якій істина є продуктом взаємодії інформаційних структур

Методологія наукового пізнання	Автоматизована генерація знань ставить під сумнів класичний науковий метод і потребує гуманітарної ревізії критеріїв обґрунтування	ШІ розглядається як технічний інструмент аналізу даних без здатності до пояснення (аналітична редукція)	Обґрунтування інтеграції філософського та етичного аналізу в цифрові практики виробництва знання
Когнітивна діяльність	Алгоритмізація мислення сприяє редукції складних ментальних структур до технічної функціональності, втрачається глибина рефлексії	Поширена ілюзія когнітивної достатності: ототожнення обробки інформації з мисленням	Концептуалізація втрати автономії суб'єкта в умовах гібридного пізнання та техноантропологічної взаємозалежності
Соціальні та етичні наслідки	Зростає довіра до систем ШІ без належного етичного забезпечення та розподілу відповідальності, що створює ризики делегування рішень	Фокус на технічній ефективності без нормативного осмислення когнітивного суверенітету	Пропозиція етико-правової рамки для легітимації алгоритмічних рішень у науці, освіті та суспільстві
Онтологічний статус знання	Знання постає як динамічна конфігурація у межах цифрового середовища	Класичний онтологічний реалізм: знання як відображення об'єктивної реальності	Розробка теоретичної моделі цифрової онтології знання як результату взаємодії інформаційних агентів і структур

Джерело: власна розробка автора

Представлена таблиця демонструє ключові зміни у філософському розумінні суб'єкта, істини, знання та відповідальності в умовах когнітивної взаємодії людини з алгоритмічними системами. Узагальнені позиції окреслюють системний характер трансформацій та підкреслюють необхідність переосмислення класичних епістемологічних моделей.

Філософські концепції дедалі активніше інтегруються у сферу розробки штучного інтелекту, насамперед у контексті етичного та антропологічного супроводу технологічного проектування. Створюється ефект когнітивного відображення, у межах якого людина трактується не як незалежний агент, а як структурний елемент цифрового середовища, що зумовлює методологічний зсув від техноцентризму до антропоорієнтованих підходів, які фіксують зміну форм людської присутності в інтелектуальному просторі.

Штучний інтелект виконує не лише інструментальну функцію, а й виступає предметом філософської рефлексії, виявляючи редукціонізм у розумінні мислення. Технологічне моделювання часто ґрунтується на спрощеному образі людини, зведеному до функціональних параметрів, ігнорує базові аспекти суб'єктивності, зокрема афективність, суперечливість, свободу волі та здатність до символічного самотворення. Обмеження ШІ в роботі з інтуїцією, неявним знанням, уявою та афектами актуалізують необхідність нової епістемологічної чутливості, зорієнтованої на багатоаспектне розуміння знання. Людиноцентричний підхід до формування архітектури штучного інтелекту відкриває можливості створення рефлексивних систем, здатних підтримувати елементи продуктивної невизначеності. Технофілософія формує нову дослідницьку рамку, в якій поєднуються обчислювальні стратегії та епістемологія вкоріненої суб'єктності, що посилює гуманітарну легітимність технологічного розвитку.

Інтеграція філософських методів у дослідження ШІ потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує логіку, епістемологію та етику з технічними практиками. Технологічний прогрес супроводжується ерозією когнітивних навичок: формулювання запитань, розрізнення контекстів, побудови аргументації. Заміна внутрішніх зусиль зовнішніми підказками змінює саму природу суб'єкта пізнання. В останній час моделі ШІ демонструють перехід від алгоритмічних до когнітивно подібних архітектур,

здатних самостійно формувати ланцюги міркувань. Концепція "chain of thought" ШІ імітує логіку людського мислення, включаючи сумнів, аналіз і синтез. Паралельно формується підхід етичного проєктування, орієнтований на передбачення ризиків ще до впровадження технологій.

Цифрове середовище сприяє поширенню архітектур, де системи самостійно конструюють рішення, що потребує філософського осмислення переходу від даних до знання та питань авторства. Попри здатність до навчання, ШІ залишається позбавленим уяви, волі й афекту. Він продукує рішення без запитань, тоді як мислення починається із сумніву. Участь фахівців з гуманітарних наук критично важлива для забезпечення прозорості й відповідальності технологій. Найсуттєвішим обмеженням ШІ є неспроможність до самостійного формування мети та контекстного перенесення знань. Його дії визначаються попередньо закладеними алгоритмами, що підтверджує функціональний, а не суб'єктний статус, вимагає перегляду концептуальних основ, на яких базується розвиток ШІ, зокрема у зв'язку з уявленнями про мислення, мову та реальність.

Висновки. Сучасний штучний інтелект, попри значний рівень обчислювальної складності та когнітивної ефективності, не може розглядатися як повноцінний суб'єкт наукового пізнання в межах філософсько-гуманітарного дискурсу. Його функціонування позбавлене інтенціональності, волі, афективного досвіду та здатності до саморефлексії, що є невід'ємними чинниками суб'єктності у класичних та постнекласичних концепціях філософії науки. Наявна імітація розумової діяльності, яка демонструється сучасними ШІ-системами, поки що не трансформується в автономну здатність до продукування смислів, а відтак не відповідає вимогам справжньої пізнавальної дії. Диспропорція між зовнішньою функціональністю та внутрішньою смисловою порожнечою засвідчує симулятивний характер машинної раціональності, що не виходить за межі алгоритмічного детермінізму.

Разом з тим відбувається докорінна трансформація онтологічного статусу наукового знання, яке дедалі частіше постає як продукт взаємодії інформаційних структур у межах цифрової онтології, а не як відображення фізичної реальності. Зміна когнітивного ландшафту науки супроводжується зростанням довіри до автоматизованих систем обробки даних, що зумовлює ризик редукції мислення до операційної ефективності, витіснення інтерпретативної глибини та знецінення метафізичних вимірів пізнання.

У сучасному науковому середовищі актуалізується потреба у створенні нової онтології пізнання, в якій суб'єкт більше не фігурує як ізольована автономна одиниця, а розглядається як структурний елемент динамічної взаємодії з алгоритмічним середовищем.

Практичне значення отриманих результатів полягає у реалізації критичного потенціал філософського мислення через прояснення умов можливості суб'єктності в цифрову добу, визначення меж допустимого делегування інтелекту машинним системам, а також при розробці моделей відповідального впровадження ІІІ в сферу освіти та науки.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з уточненням меж суб'єктного статусу в гібридних когнітивних системах, розробкою епістемології автономних цифрових агентів через формування критеріїв, які здатні утримувати баланс між технічною продуктивністю і людською значущістю пізнавального акту.

Список використаних джерел

1. Vervoort L., Shevlin H., Melnikov A., Alodjants A. Deep Learning Applied to Scientific Discovery: A Hot Interface with Philosophy of Science. *Journal of General Philosophy of Science*. 2023. Vol. 54. P. 339–351. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10838-022-09625-2>.

2. Velthoven M. J., Marcus E. J. Problems in AI, their roots in philosophy, and implications for science and society. *European Journal of Radiology*. 2024. Vol. 173. URL: <https://arxiv.org/abs/2407.15671> (date of access: 11.03.2025).
3. Cuéllar Rodríguez, S. Epistemología y ontología en Ciencia: el reto de la Inteligencia Artificial / Epistemology and Ontology in Science: The Challenge of Artificial Intelligence. *Anales de la Real Academia Nacional de Farmacia*. 2023. Vol. 89, No. 3, P. 379–386. URL: <http://www.analesranf.com/index.php/mono/article/view/1011/1038> (date of access: 10.03.2025).
4. Millièrre, R. Philosophy of Cognitive Science in the Age of Deep Learning. *WIREs Cognitive Science*. 2024. Vol. 15, Iss. 5. e1684. DOI: <https://doi.org/10.1002/wcs.1684>.
5. Chalmers D. J. *Reality+: Virtual Worlds and the Problems of Philosophy*. New York: W. W. Norton & Company, 2022. 528 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=kit0zgEACAAJ&printsec=front_cover&redir_esc=y (date of access: 10.03.2025).
6. Simon, J., Rieder, G., & Branford, J. The philosophy and ethics of AI: Conceptual, empirical, and technological investigations into values. *Digital Society*, 2024. 3(10), 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1007/s44206-024-00094-2>
7. Orel, Y., Khodykina, Y., Chernova, T. Philosophy of the Future in the Context of Scientific and Pedagogical Workers Training and Artificial Intelligence Application. *Futurity Philosophy*. 2023. Vol. 2, No. 1, P. 46–65. DOI: <https://doi.org/10.57125/FP.2023.03.30.04>.
8. Tapullima-Mori, C., Mamani-Benito, O., Turpo-Chaparro, J. E., Olivas-Ugarte, L. O., & Carranza-Esteban, R. F. Artificial intelligence in university education: Bibliometric review in Scopus and Web of Science. Electronic peer-reviewed article. *Revista Electrónica Educare*. 2024. Vol. 28, Special Issue, pp. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.15359/ree.28-5.18489>.
9. Forteza-Martínez, A., Alonso-López, N. Inteligencia artificial en el área

de las ciencias sociales: revisión sistemática de literatura en Web of Science y Scopus. *Tripodos*. 2024. Núm. 55. P. 1–26. DOI: <https://doi.org/10.51698/tripodos.2024.55.07>.

10. Добровольська О., Штанько В. Філософський аналіз еволюції штучного інтелекту. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2019. Т. 28, № 1. С. 10–17. DOI: <https://doi.org/10.15421/271902>.

11. Krenn M., Pollice R., Guo S. Y., Aldeghi M., Cervera-Lierta A., Friederich P., Gomes G. P., Häse F., Jinich A., Nigam A., Yao Z., Aspuru-Guzik A. On scientific understanding with artificial intelligence. *Nature Reviews Physics*. 2022. Vol. 4. P. 761–769. DOI: <https://doi.org/10.1038/s42254-022-00518-3>.

12. Grimes, M., von Krogh, G., Feuerriegel, S., Rink, F., & Gruber, M. From scarcity to abundance: Scholars and scholarship in an age of generative artificial intelligence. *Academy of Management Journal*, 2023, vol. 66, pp. 1617–1624. DOI: <https://doi.org/10.5465/amj.2023.4006>

13. Groumpos P.P. A Critical Historic Overview of Artificial Intelligence: Issues, Challenges, Opportunities, and Threats. *Artificial Intelligence and Applications*. 2023. Vol. 1, No. 4. P. 181–197. DOI: <https://doi.org/10.47852/bonviewAIA3202689>.

14. Борінштейн Є. Р., Городнюк Л. С. Філософсько-антропологічний феномен Номо Digitalis як онтологічної системи «людина – гаджет». *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2024. Т. 33, № 1. С. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.15421/272402>.

15. Sayre K. M. *Recognition: a study in the philosophy of artificial intelligence*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1965. 312 p. URL: <https://archive.org/details/recognitionstudy0000sayr> (date of access: 09.05.2025).

16. Бондар С. В. Обмеження та перспективи розвитку штучного інтелекту: філософський аналіз. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 44. С. 10–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v044.2023.2>

17. Lykhatskyi, A. V. (2024). Convergence of Artificial Intelligence and Human Identity in Contemporary Philosophical Discourse. *Cultural Studies Almanac*, (1)9, 206–212. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.25>
18. Griffen L. O., Ryzheva N. O. Artificial intellect and human nature. *Studies in History and Philosophy of Science and Technology*. 2023. Vol. 32, No. 1. P. 3–17. DOI: <https://doi.org/10.15421/272301>.
19. Костючков С. К. Феномен штучного інтелекту в горизонтах біофілософського знання. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 42. С. 64–69. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.11>.
20. Міщенко В. І. Історичний вимір духовності. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2023. Т. 32, № 1. С. 55–66. DOI: <https://doi.org/10.15421/272306>.
21. Artificial intelligence and life in 2030: report of the 2015 study panel / P. Stone, R. Brooks, E. Brynjolfsson [et al.]; *One Hundred Year Study on Artificial Intelligence*. Stanford: Stanford University, 2016. 52 p. URL: https://ai100.stanford.edu/sites/default/files/ai100report10032016fnl_singles.pdf (date of access: 09.05.2025).
22. Яненко І. Г. Переваги та ризики використання штучного інтелекту в Україні та світі. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.19>.
23. Петасюк О. І. Штучний інтелект: контекст та осмислення. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 32–36. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-9>.
24. Гончарова О. Є. Цивілізаційна трансформація соціокультурного середовища: взаємодія {людина}~[машина] в умовах smart-цифровізації. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2024. Т. 33, № 1. С. 21–31. DOI: <https://doi.org/10.15421/272403>.
25. Palmeiro, L. L., Lorca Marín, A. A., De las Heras Pérez, M. A., &

Campina López, A. C. Evolución del concepto de inteligencia artificial en la literatura científica: Un análisis sistemático. *Digital Education Review*. 2023, 65–76. URL: <http://revistes.ub.edu/der> (date of access: 10.03.2025).

26. Тиньков О. М., Кузьміна С. В. Проблеми застосування штучного інтелекту, етичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія*. 2024. Вип. 4. С. 12–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.4.2>.

27. Живага О. В. Соціальна оцінка технологій: ризики впровадження технологій штучного інтелекту. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2024. Т. 33, № 1. С. 32–40. DOI: <https://doi.org/10.15421/272404>.